

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษา “นาฏกรรมการสูญพันธุ์ของผู้หญิง : การจัดการภาพประทับ” ครั้งนี้ จำเป็นต้องอาศัยระเบียบวิธีวิจัยเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ สำหรับระเบียบวิธีการในการศึกษาก็คือ ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งระเบียบวิธีนี้เป็นที่นิยมใช้ในการค้นหาข้ออธิบายพฤติกรรมทางสังคม โดยสามารถให้ภาพในด้านลึกสำหรับการทำความเข้าใจพฤติกรรมการสูญพันธุ์ของผู้หญิง ในสถานการณ์ในที่ทำงานได้เป็นอย่างดี

โดยที่การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นระเบียบวิธีที่มุ่งเน้นศึกษาตามธรรมชาติของปรากฏการณ์ กล่าวคือ ไม่เข้าไปสอดแทรก หรือบิดเบือนการดำเนินไปของปรากฏการณ์ จะต้องศึกษาตามสภาพที่แท้จริง ซึ่ง Blumer (1969) (อ้างใน พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์ 2532 : 1-2) เรียกวิธีการศึกษาแบบนี้ว่า “วิธีการศึกษาแบบธรรมชาติ” (Naturalistic Inquiry) โดยมีสมมติฐานอันเป็นที่มาของระเบียบวิธีศึกษาแบบธรรมชาตินี้ คือ

1. ผู้วิจัยต้องสวมบทบาทของผู้ถูกศึกษา

ตามทัศนะของ Blumer นักวิทยาศาสตร์กายภาพสามารถสวมบทบาทของ “ผู้สังเกตเชิงวัตถุวิสัย” ได้อย่างสมบูรณ์ในการศึกษา เพราะวัตถุในโลกวิทยาศาสตร์กายภาพไม่ได้กระทำต่อสิ่งต่าง ๆ จากพื้นฐานการตีความของสิ่งเหล่านั้น ในทางตรงข้ามเนื่องจากมนุษย์กระทำต่อสิ่งต่าง ๆ จากพื้นฐานการตีความของสิ่งเหล่านั้น และไม่ใช่จากพื้นฐานการตีความหมายของสิ่งเหล่านั้นจาก “สายตา” ของนักวิทยาศาสตร์ ดังนั้นนักสังคมศาสตร์จึงต้องสวมบทบาทของมนุษย์ผู้ที่กำลังศึกษาการกระทำของพวกเขาอยู่

2. การให้มโนทัศน์เร้ารู้สึก (Sensitizing concept)

Blumer เชื่อว่านักสังคมศาสตร์จะต้องให้มโนทัศน์เร้ารู้สึกมากกว่ามโนทัศน์เชิงนิยาม เพราะว่าปรากฏการณ์ทางสังคมส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากการตีความของมนุษย์ ในขณะที่ปรากฏการณ์ทางกายภาพโดยส่วนรวมมีความคงที่ และเป็นรูปแบบเดียวกันมากกว่า ปรากฏการณ์ทางสังคม เพราะปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการตีความวัตถุต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และจากการใช้ลักษณะต่าง ๆ ที่ได้จากมโนทัศน์เชิงนิยาม นักวิทยาศาสตร์

สามารถระบุปรากฏการณ์ทางกายภาพที่อยู่ในขอบข่ายความหมายของมโนทัศน์นั้น ๆ ได้อย่างง่ายดาย และจากนั้นก็สมารถตัดสินใจได้ว่าปรากฏการณ์เหล่านั้นนั้นแสดงให้เห็นลักษณะดังกล่าวมากน้อยเพียงใดได้อย่างชัดเจน ในทางตรงกันข้าม นักสังคมศาสตร์ไม่สามารถระบุปรากฏการณ์ทางสังคม หรือแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในขอบข่ายของมโนทัศน์โดยอาศัยพื้นฐานจากลักษณะที่กำหนดไว้ล่วงหน้าได้เสมอไป ดังนั้น นักสังคมศาสตร์ควรใช้มโนทัศน์เรารู้สึกมากกว่ามโนทัศน์เชิงนิยามซึ่งมโนทัศน์เรารู้สึกจะเป็นตัวชี้แนะทิศทางต่าง ๆ ที่จะต้องมองดูมากกว่าที่จะเป็นตัวให้ข้อกำหนดในสิ่งที่จะต้องเห็น

3. การใช้ตัวแบบสมมุติฐานเชิงกระบวนการ (Processual model of causation)

ในทางสังคมศาสตร์จะต้องใช้ตัวแบบสมมุติฐาน "เชิงกระบวนการ" มากกว่าตัวแบบสมมุติฐานเชิงกลไก เพราะสมมุติฐานเชิงกลไกไม่เหมาะสมสำหรับการศึกษาการกระทำของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์กระทำต่อสถานการณ์ทั้งหลายจากพื้นฐานการตีความความหมายของสถานการณ์เหล่านั้น และการตีความหมายสถานการณ์ของมนุษย์ไม่ได้ถูกกำหนดล่วงหน้าโดยสมบูรณ์จากปัจจัยใด ๆ แต่มนุษย์ตีความโดยการให้นิยามต่าง ๆ เกี่ยวกับสถานการณ์แก่ตนเองในขณะที่สถานการณ์นั้น ๆ เผยให้เห็นต่อหน้าจริง ๆ ซึ่งตัวแบบสมมุติฐานเชิงกระบวนการมีสมมติธรรมว่า กระบวนการชนิดหนึ่งจะปรากฏขึ้นเสมอจึงจะทำให้ปรากฏการณ์ที่สามารถสังเกตได้ชนิดหนึ่ง ๆ เกิดขึ้นได้ ตัวแบบนี้มีหลักอยู่ว่าปรากฏการณ์ที่สังเกตได้ชนิดหนึ่ง ๆ ถูกผลิตขึ้นมาด้วยกระบวนการพัฒนาการ ซึ่งขั้นตอนแรก ๆ มิได้เป็นตัวกำหนดขั้นตอนต่อ ๆ ไปโดยอัตโนมัติ

4. จะต้องศึกษาการกระทำของมนุษย์ในสภาพตามธรรมชาติ

ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมตามสภาพธรรมชาติ นักสังคมศาสตร์จะต้องศึกษาในลักษณะที่ดำเนินไปตามธรรมชาติของมัน โดยไม่พยายามนำเอากรอบหรือระเบียบที่คาดคะเนล่วงหน้าเข้าไปบีบรัด เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงตามสภาพธรรมชาติของปรากฏการณ์ที่ศึกษา

จากสมมติธรรมข้างต้น Blumer ได้พัฒนาระเบียบวิธีศึกษาแบบธรรมชาติ (Naturalistic Inquiry) ขึ้น เพื่อใช้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งวิธีการศึกษาแบบธรรมชาติ แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน (พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์ 2532ค : 112-116) คือ

1. ขั้นการค้นคว้า (exploration) “การค้นคว้า” ประกอบไปด้วยภารกิจที่สัมพันธ์กัน 3 ประการ คือ

1.1 นักวิจัยต้องเข้าไปคลุกคลีทำความเข้าใจความคุ้นเคยกับปรากฏการณ์ที่จะต้องศึกษาอย่างใกล้ชิด

1.2 การพัฒนาและปรับปรุงความแจ่มชัดรัดกุมของการสร้างแนวความคิดของการศึกษา (conceptualization) โดยการสร้างความเชื่อมโยงกับความคิดเกี่ยวกับปัญหาที่ศึกษา ชนิดของความคิดพื้นฐานทางทฤษฎีแนวต่าง ๆ รวมทั้งชนิดของความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่ควรได้รับการตรวจสอบ และข้อมูลเชิงพรรณนาต่าง ๆ ที่จำต้องทำการวิเคราะห์

1.3 นักวิจัยจะต้องพรรณนาอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษา เนื่องจากความเป็นจริงของปรากฏการณ์ทางสังคมใดใดเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมดสิ้นสมบูรณ์ จึงไม่สามารถพรรณนาลักษณะของปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้น นักวิจัยจึงต้องใช้ความคิดพื้นฐานทางทฤษฎีเพื่อนำแนวทาง และกำหนดขอบเขตจำกัดของการพรรณนาปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทำการศึกษาเสมอ

2. ขั้นการพินิจสอบสวน (inspection) สำหรับข้อมูลเชิงพรรณนาที่ได้จากการค้นคว้าจะถูกวิเคราะห์ในรายละเอียด เพื่อการพัฒนาความคิดรากฐานทางทฤษฎี และความสัมพันธ์ทั้งหลายที่ผลการค้นคว้าชี้ให้เห็นว่ามีความสำคัญ ดังนั้นการพินิจสอบสวนจึงประกอบไปด้วยภารกิจที่สัมพันธ์กัน 2 ประการคือ

2.1 การพัฒนามโนทัศน์ คือการศึกษาตัวอย่างเชิงประจักษ์ต่าง ๆ ที่ได้รับการชี้แนะจากความคิดพื้นฐานจากการแสดงออกที่มีลักษณะพิเศษ เพื่อที่จะค้นหาลักษณะร่วมเชิงการวิเคราะห์ นักวิจัยทำการเปรียบเทียบตัวอย่างเชิงประจักษ์อื่น ๆ กับมโนทัศน์ดังกล่าวเพื่อทำการพัฒนาและปรับปรุงความแจ่มชัดรัดกุมของลักษณะร่วมเชิงการวิเคราะห์ต่อไป จนกระทั่งการตรวจสอบเชิงประจักษ์อื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้ขอบข่ายของความคิดพื้นฐานไม่ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของมโนทัศน์นั้น ๆ อีกต่อไป เมื่อดำเนินกระบวนการมาจนถึงขั้นนี้แล้ว ผลที่ได้ก็คือ มโนทัศน์รั้ความรู้สึกที่พัฒนาแล้วนั่นเอง

2.2 การสร้างข้อเสนอทางทฤษฎี คือการสร้างข้อเสนอทางทฤษฎีโดยการเชื่อมโยงมโนทัศน์เข้าด้วยกัน ซึ่งนักวิจัยจะต้องแยกแยะความสัมพันธ์ชุดต่าง ๆ ระหว่างความคิดพื้นฐานทางทฤษฎีซึ่งได้รับจากการชี้แนะ หรือปรากฏให้เห็นในระหว่างขั้นตอนการค้นคว้า

กระบวนการนี้คล้ายคลึงกับกระบวนการที่ใช้ในการพัฒนามโนทัศน์ไว้รู้สึกนั่นเอง คือเมื่อการตรวจสอบตัวอย่างของความสัมพันธ์อื่น ๆ ไม่ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบความสัมพันธ์เหล่านั้นแล้ว

กล่าวโดยสรุป ระเบียบวิธีของวิธีการศึกษาแบบธรรมชาติมีความสมบูรณ์ในเชิงตรรกะ ในแง่ที่เป็นทั้งวิธีการค้นหา และวิธีการพิสูจน์ทฤษฎีในขณะเดียวกัน โดยในระหว่างขั้นพินิจสอบสวน นักวิจัยทำการสร้างข้อเสนอทางทฤษฎีโดยเปรียบเทียบโครงร่างความคิด กับข้อมูลเชิงพรรณนาได้ ในระหว่างขั้นการค้นคว้านั้นคือ ข้อเสนอทางทฤษฎีที่นักวิจัยค้นพบได้รับการทดสอบเชิงประจักษ์มาแล้วอย่างน้อยหนึ่งครั้ง และผลการศึกษา ก็เป็นการค้นพบทฤษฎีที่เรียกว่า "grounded theory" คือทฤษฎีที่มีรากฐานมาจากข้อมูลเชิงประจักษ์นั่นเอง (Glaser and Strauss 1967 อ้างใน Herman 1994)

วิธีดำเนินงานวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้ระยะเวลาทำการศึกษา โดยเริ่มทำการศึกษาดังแต่ต้นเดือนธันวาคม 2547 จนถึงปลายเดือนเมษายน 2548 เป็นระยะเวลาประมาณ 5 เดือน

ในช่วงตลอดระยะเวลา 5 เดือนดังกล่าว ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาภาคสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับประสบการณ์ และการดำเนินชีวิตประจำวันของกลุ่มตัวอย่างในฐานะผู้ที่สูบบุหรี่ ในส่วนของการดำเนินงานวิจัย ผู้ศึกษาจะได้กล่าวถึงการศึกษาวิจัยนับตั้งแต่ได้เริ่มทำการศึกษาวิจัยเพื่อแสดงให้เห็นภาพรวมของการวิจัยของผู้ศึกษาเองดังต่อไปนี้

สำหรับประเด็นในการศึกษาครั้งนี้ ได้เริ่มจุดประกายความคิดนับจากได้ฟังกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 5 ธันวาคม 2547 ที่พระองค์ทรงห่วงใยสุขภาพเด็ก และเยาวชนไทยเกี่ยวกับปัญหายาเสพติด โดยเฉพาะผู้หญิงในปัจจุบันสูบบุหรี่กันมาก จึงเป็นที่สนใจของผู้ศึกษาว่าต้องเป็นปัญหาที่สำคัญจริง ๆ แม้พระองค์ก็ยังทรงห่วงใยรับสั่งออกมา หลังจากวันนั้นผู้ศึกษาจึงได้ทำการค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับสถิติการสูบบุหรี่ของผู้หญิงไทย เพื่อเปรียบเทียบอัตราการสูบบุหรี่นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งข้อมูลที่ค้นเจอขณะนั้นในหอสมุดของมหาวิทยาลัยเป็นสถิติในปี 2542 ซึ่งเป็นข้อมูลที่ค่อนข้างเก่า วันต่อมาจึงได้ลองค้นหาข้อมูลในอินเทอร์เน็ต ซึ่งข้อมูลที่ได้ส่วนใหญ่ก็จะเกี่ยวกับอันตราย และพิษภัยที่เกิดจากการสูบบุหรี่ การค้นหาข้อมูลในวันนั้นจึงไม่ใช่ข้อมูลที่ผู้ศึกษาต้องการ แต่สิ่งที่ได้ในวันนั้นก็คือ ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้ พร้อมเบอร์โทรศัพท์ของมูลนิธิณรงค์เพื่อ

การไม่สูบบุหรี่ เข้าวันต่อมาผู้ศึกษาจึงได้ทำเอกสารราชการเพื่อขอข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสูบบุหรี่ ซึ่งก็ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากเจ้าหน้าที่ที่นั่น คือ คุณชวลา ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม โดยข้อมูลที่ได้ก็คือสถิติการสูบบุหรี่ของคนไทยนับตั้งแต่ได้เริ่มทำการสำรวจเก็บข้อมูล พ.ศ 2539 จนกระทั่งปี 2546 ซึ่งก็พบว่าสถิติการสูบบุหรี่ของผู้หญิงไทยมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นจริง และรวมทั้งข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสูบบุหรี่ โดยข้อมูลดังกล่าวได้ช่วยเสริมสร้างในส่วนของความรู้ เข้าใจถึงปรากฏการณ์เกี่ยวกับผู้หญิงที่สูบบุหรี่ในสังคมไทยแก่ตัวผู้ศึกษามากขึ้น เป็นข้อมูลเบื้องต้นก่อนการเข้าสู่สนาม ในตอนนั้นแม้ว่าประเด็นในการศึกษายังไม่ค่อยชัดเจน แต่ก่อนการเข้าสู่สนามผู้ศึกษาก็ได้ตั้งแนวคำถามเอาไว้อย่างกว้าง ๆ เช่น ทศนคติ หรือความคิดเห็นต่อ "บุหรี่" และ "การสูบบุหรี่" เริ่มสูบบุหรี่ได้อย่างไร สูบบุหรี่เพราะอะไร และแนวโน้มในอนาคตคิดจะเลิกหรือไม่

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาในครั้งนี้เป็นผู้หญิงที่สูบบุหรี่เป็นประจำ (ทั้งที่รู้ตัวว่าติดบุหรี่และไม่รู้ตัวว่าติดบุหรี่) ที่ทำงานในโรงแรมแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ทำให้ผู้ศึกษาสามารถที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และติดตามกลุ่มตัวอย่างได้อย่างต่อเนื่อง โดยข้อมูลจะได้มาจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จำนวน 9 คน

การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง

ในการค้นหากลุ่มตัวอย่างที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูล สามารถแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การค้นหากลุ่มตัวอย่าง

ผู้ศึกษาได้เริ่มทำการค้นหาผู้หญิงที่สูบบุหรี่ โดยผู้ศึกษาได้พยายามค้นหาแหล่งข้อมูลหรือผู้ให้ข้อมูล โดยได้ทำการติดต่อไปตามโรงพยาบาลหลายแห่งที่มีแผนกรับปรึกษาและบำบัดยาเสพติด แม้ว่าทางโรงพยาบาลจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่ทว่าผู้หญิงที่สูบบุหรี่ที่เข้ามารับการปรึกษา หรือบำบัดกลับไม่ต้องการให้ข้อมูล และเปิดเผยตัวเอง ด้วยเหตุผลที่ให้ไว้ว่า "อายุน้อยไม่ยอมให้สัมภาษณ์กลัวพ่อแม่จะรู้" หรือ "ไม่มีเวลาให้ยุ่ง ต้องทำงาน" หรือบอกตรง ๆ ว่าไม่อนุญาต เป็นต้น ซึ่งผู้ศึกษาก็คำนึงถึงสิทธิของพวกเขาที่จะไม่ต้องการเปิดเผย ในช่วงนี้ก็ใช้เวลาพอสมควรในการหากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งก็ทำให้ผู้ศึกษารู้สึกท้อใจ เพราะไม่รู้ว่าจะหากกลุ่มตัวอย่างได้

อย่างไร แต่ก็เริ่มค้นหาใหม่ด้วยการนึกถึงคนใกล้ชิด หรือคนรอบข้างว่าจะมีใครบ้างที่สูบบุหรี่ โดยผู้ศึกษาก็เริ่มจากเพื่อน ๆ ที่พอจะรู้ว่าสูบบุหรี่ ได้ติดต่อไป แต่ก็ถูกปฏิเสธด้วยเหตุผลว่า “แล้วจะโทรกลับนะ ยุ่งอยู่” แล้วก็ไม่ได้โทรมา ซึ่งผู้วิจัยก็พอที่จะเข้าใจ เพราะการสูบบุหรี่ไม่ใช่เรื่องที่น่าชื่นชมที่จะต้องเล่าให้ใครฟัง ยิ่งเรื่องราวของตนจะอยู่บนงานวิจัยศึกษาแล้วนั้น ก็ยิ่งไม่อยากจะให้สัมภาษณ์ สุดท้ายผู้วิจัยก็ลองถามกับเพื่อนรุ่นน้องว่าพอจะรู้จักใครใหม่ที่สูบบุหรี่อยู่เป็นประจำ ซึ่งในตอนนั้นก็ไม่ได้คิดว่าน้องจะรู้จักใคร แต่ผลปรากฏว่า “ผู้หญิงสูบบุหรี่ในที่ทำงานมีเยอะแยะต้องการก็คนละ” ผู้วิจัยก็ตอบไปด้วยความเกรงใจ “4-5 คนก็ได้” น้องจึงเป็นผู้ช่วยติดต่อกลุ่มตัวอย่าง น้องจึงถือว่าเป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญคนหนึ่ง (key informant) โดยให้ข้อมูลเบื้องต้นว่าผู้ศึกษาเป็นนักศึกษาปริญญาโท คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงกับการสูบบุหรี่ อีกหลายวันต่อมาจึงได้รับการตอบตกลงและยินยอมให้ความร่วมมือกับผู้ศึกษา ผู้ศึกษาจึงได้นัดหมาย วันเวลา และสถานที่ในการสัมภาษณ์ โดยสถานที่ที่ได้นัดหมายกันก็คือ ในสถานที่ทำงานของพวกเธอ ซึ่งก็คือโรงแรมแห่งหนึ่ง ในวันนั้นได้สัมภาษณ์ 4 คน โดยก่อนสัมภาษณ์เนื่องจากผู้ศึกษาได้ยึดถือจรรยาบรรณเป็นหลัก ผู้ศึกษาจึงให้ความมั่นใจแก่กลุ่มตัวอย่างว่าข้อมูลที่ได้จะเก็บเป็นความลับใช้เฉพาะการศึกษาวิจัยเท่านั้น ซึ่งจะไม่เปิดเผยชื่อจริง ใช้นามแฝงเท่านั้น เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลจะได้มีความเชื่อใจ และไว้วางใจในการให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 2 การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการหาตัวอย่างแบบเพิ่มทวี หรือสโนว์บอลล์ (snowball sampling)

เนื่องจากการผู้หญิงกับการสูบบุหรี่ ยังเป็นสิ่งที่สังคมที่ยังไม่ยอมรับเท่าที่ควร และตัวของผู้หญิงที่สูบบุหรี่เองก็ไม่ต้องการเปิดเผยเกี่ยวกับพฤติกรรมการสูบบุหรี่ของตนเอง เพราะถือว่าเป็นเรื่องส่วนตัว ดังนั้นผู้ศึกษาเองจึงต้องใช้วิธีการหาตัวอย่างแบบเพิ่มทวี หรือสโนว์บอลล์ (snowball sampling) ซึ่งก็คือวิธีการหาตัวอย่างหรือบุคคลที่มีคุณสมบัติตามที่ต้องการที่จะให้ข้อมูลในการศึกษาวิจัยได้ หลังจากนั้นก็จะถามตัวอย่างคนแรกเพื่อให้ได้ข้อมูลจากบุคคลอื่นต่อไป ซึ่งผู้ศึกษาก็ได้ขอให้ผู้หญิงที่สูบบุหรี่ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลดังกล่าว ช่วยติดต่อและแนะนำให้ผู้ศึกษาได้รู้จักกับเพื่อน หรือผู้หญิงที่สูบบุหรี่คนอื่น ๆ ต่อไป ซึ่งวิธีนี้จะเป็นการขยายเครือข่ายของการศึกษา และแหล่งข้อมูลกว้างขวางมากขึ้น

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นขั้นตอนที่สำคัญของการวิจัยในการที่จะได้ข้อมูลปรากฏการณ์ เพื่อที่จะนำมาศึกษาวิเคราะห์ต่อไป ซึ่งในขั้นตอนแรกผู้ศึกษาได้พูดคุยทำความเข้าใจกับกลุ่มตัวอย่างถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาอย่างละเอียด และให้ความมั่นใจในการรักษาข้อมูลส่วนตัวของพวกเธอให้เป็นความลับ เพื่อที่จะสามารถให้ข้อมูลกับคนที่พวกเธอพึงจะรู้จัก ซึ่งพวกเธอก็ให้ความร่วมมือดี ซึ่งครั้งแรกในการสัมภาษณ์ผู้ศึกษาที่ไม่ลืมที่จะพูดกับกลุ่มตัวอย่างทุกคนว่าในการเก็บข้อมูลต้องใช้ระยะเวลาค่อนข้างนาน เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างละเอียดในการวิเคราะห์ คงต้องมีการสัมภาษณ์อีกในครั้งต่อไป ซึ่งกลุ่มตัวอย่างทุกคนต่างก็ยินดีจะให้ความร่วมมืออีก และกลุ่มตัวอย่างบางคนก็ได้ให้เบอร์โทรศัพท์ของผู้หญิงที่สูบบุหรี่คนอื่นที่ทำงานในโรงแรมแห่งนี้ เมื่อผู้ศึกษาโทรไปก็ต้องใช้เวลาทำความเข้าใจนานพอสมควรว่าผู้วิจัยโทรไปหาเธอทำไม ได้เบอร์โทรศัพท์มาจากใคร ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายเลยที่เธอจะยินยอมให้ข้อมูล ถ้าผู้ศึกษาไม่ได้กล่าวถึงผู้ที่ให้เบอร์โทรศัพท์ ว่าเธอผู้นั้นผู้ศึกษาก็ได้ทำการสัมภาษณ์มาแล้ว เธอถึงจะยินยอม ซึ่งผู้ศึกษาก็เข้าใจดีว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องส่วนตัวที่เธอจะไม่อยากให้คนอื่นรับรู้เรื่องราวของเธอได้ ในครั้งแรกของการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทุกคนผู้ศึกษายังไม่ได้เจาะลึกในรายละเอียดมากนัก สิ่งที่พูดคุยกันก็คืออายุเท่าไร ทำงานในโรงแรมนี้หน้าที่อะไร เริ่มสูบบุหรี่ได้อย่างไร สูบมากไหม คิดยังไงกับผู้หญิงหรือผู้ชายที่สูบบุหรี่ เป็นต้น

ขั้นตอนมาผู้ศึกษาก็ได้นัดหมายวัน เวลาและสถานที่ ที่จะพูดคุยกันอีก ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องง่ายเลยเพราะพวกเธอจะไม่ค่อยว่าง ต้องทำงาน ในขั้นนี้ก็ต้องใช้เวลาพอสมควรกว่าที่จะรู้ว่าแต่ละคนว่างกันช่วงไหน สามารถให้สัมภาษณ์ในเวลาใดได้บ้าง แม้ว่าบางคนผู้ศึกษาจะไม่เคยเห็นหน้า เพราะครั้งแรกสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ แต่ก็ง่ายที่จะไปพบเธอได้ เพราะสถานที่ที่จะไปพูดคุยกันก็คือบริเวณที่ที่เธอทำงานอยู่ โดยผู้ศึกษาก็ถามจากพนักงานคนอื่น ๆ ในโรงแรมว่าอยู่ที่ไหน โดยก่อนที่จะไปพบก็ได้โทรไปนัด และได้บอกถึงสีเสื้อผ้าที่ผู้ศึกษาสวมใส่อยู่ ซึ่งก็ได้รับความร่วมมืออย่างดีอีกเช่นกัน แม้ว่าในตอนแรกผู้ศึกษาจะสังเกตเห็นได้ว่าพวกเธอบางคนก็รู้สึกอึดอัดในการตอบคำถาม แต่ด้วยความที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะอายุใกล้เคียงกับผู้ศึกษาจึงสามารถที่จะสร้างความสนิทสนมได้ง่าย โดยผู้ศึกษาก็เปลี่ยนไปพูดเรื่องอื่น ๆ บ้างที่ช่วยสร้างบรรยากาศไม่ให้อึดอัดเกินไป

ดังนั้นเทคนิควิธีการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษครั้งนี้ เป็นวิธีการสัมภาษณ์ทางสังคมวิทยา (sociological interview) ซึ่งการสัมภาษณ์เป็นศิลปะทางสังคมวิทยา (art of

sociological socialability) เป็นวิธีการที่นักสังคมวิทยาใช้ในการทำความเข้าใจสังคมมนุษย์ ตัวของมันเองเป็นทั้งเครื่องมือในการขุดค้น (digging tool) ขณะเดียวกันมันก็เป็นสิ่งที่ถูกศึกษาด้วย (the object) เพราะการสัมภาษณ์เป็นการปฏิสังสรรค์รูปแบบหนึ่ง (Fontana and Frey 1994 : 361 อ้างใน ไสพิน หมุแก้ว 2544 : 26) ซึ่งการสัมภาษณ์ทางสังคมวิทยาจะมีความแตกต่างจากการสนทนาทั่วไป คือมันไม่ใช่การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดตั้งคำถามอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ตอบ แต่เป็นลักษณะที่ Douglas (1985) (อ้างใน ไสพิน หมุแก้ว 2544 : 26) เรียกว่า การสัมภาษณ์อย่างกระตือรือร้น (creative interview) คือการที่คนสองคนหรือมากกว่ามีความกระตือรือร้นและเปิดเผย ในการร่วมรับรู้ประสบการณ์ชีวิตต่อกัน เพื่อสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกับพวกเขา ก็ต้องสวมบทบาทของพวกเขาและมองโลกจากจุดยืนของพวกเขาเอง (David and Layder 1994 : 125 อ้างใน ไสพิน หมุแก้ว 2544 : 26)

การสัมภาษณ์จะเป็นลักษณะการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เพื่อให้บรรยากาศในการพูดคุยอย่างกันเองตามสภาพธรรมชาติ การสัมภาษณ์นั้นได้กำหนดกรอบการสัมภาษณ์อย่างกว้าง ๆ และเปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้ถ่ายทอดถึงเรื่องราว และประสบการณ์ที่ผ่านมาของตนเอง จนกระทั่งปัจจุบันให้มากที่สุด เพื่อเปิดรับข้อมูลและประเด็นที่น่าสนใจใหม่ ๆ และผู้ศึกษาจะสอบถามเพิ่มเติมเพื่อขยายความเข้าใจแต่ละประเด็น ซึ่งระยะเวลาในการให้สัมภาษณ์ผู้หญิงที่สูบบุหรี่แต่ละคน และแต่ละครั้งจะไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับสถานการณ์ และความต่อเนื่องของประเด็น ลักษณะคำถามจะปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของแต่ละบุคคล คำถามหลักที่ใช้ในการสัมภาษณ์ที่เชื่อมโยงกับการสัมภาษณ์ครั้งแรกก็คือ ที่โรงแรมมีใครรู้บ้างว่าสูบบุหรี่, สูบบุหรี่มากไหม, ชอบสูบบุหรี่ที่ไหนบ้าง ทำไม, สูบบุหรี่เวลาไหนบ้าง, รู้ได้อย่างไรว่าที่ไหนควรสูบบุหรี่ หรือไม่ควรสูบบุหรี่, เคยสูบบุหรี่ในสถานที่ที่ห้ามสูบบุหรี่หรือไม่ ให้เหตุผลว่าทำไมถึงสูบบุหรี่หรือไม่สูบบุหรี่, แล้วคนอื่นที่สูบบุหรี่เป็นอย่างไร, มีใครบ้างที่มักสูบบุหรี่ด้วยกัน, ในขณะที่สูบบุหรี่ถ้ามีคนอื่นมองรู้ลึกอย่างไร, มีใครบ้างไหมที่ไม่อยากให้เห็นว่าสูบบุหรี่ เพราะอะไร, ในขณะที่สูบบุหรี่ถ้ามีบุคคลที่ไม่ต้องการให้เห็นว่าสูบบุหรี่บังเอิญเข้ามาเห็นจะทำอย่างไร, การสูบบุหรี่ที่ดูว่าเหมาะสม หรือไม่เหมาะสมมีลักษณะอย่างไร, ต้องการให้คนอื่นคิด หรือเข้าใจอย่างไรเกี่ยวกับตัวเอง, มีวิธีกำจัดกลิ่นบุหรี่อย่างไรบ้าง เป็นต้น โดยขณะที่สัมภาษณ์ ผู้ศึกษาได้จดบันทึกย่อประเด็นสำคัญ และนำมาขยายรายละเอียดเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ภายหลัง

ข้อมูลส่วนหนึ่งที่สำคัญ ก็คือข้อมูลจากการสังเกต (observation) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลสนาม การสังเกตไม่เป็นเพียงแต่การใช้สายตาจ้องมอง (watching) เท่านั้น

แต่เป็นการใช้ประสาทสัมผัสทุกส่วนของนักศึกษา โดย Bailey (1996 : 65-71) เสนอองค์ประกอบของการสังเกตหลัก 3 ส่วน (โลฟีน หมูแก้ว 2544 : 28) คือ

1. การสังเกตสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (observations of physical surroundings) ผู้ศึกษาจำเป็นต้องให้ความสนใจต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพของผู้ถูกศึกษาไม่ว่าจะเป็นแสงสว่าง สีของสิ่งต่าง ๆ วัตถุต่าง ๆ ในสถานการณ์นั้น สภาพอากาศหรืออุณหภูมิ ซึ่งนัยยะทางสังคมหรือสิ่งแวดล้อมต่างๆ จะทำให้เราเข้าใจความหมายที่พวกเขากระทำต่อสิ่งเหล่านั้น

2. การสังเกตสมาชิก (observations of members) ผู้ศึกษาต้องใช้เวลาค่อนข้างมากในการสังเกตผู้คนในสถานการณ์หรือในที่ตั้ง (setting) ของการศึกษา การสังเกตสถานภาพ และบุคลิกของผู้คน เช่น เพศ เชื้อชาติ รูปร่างลักษณะ อ้วนหรือผอม ความสูง การแต่งกาย ทรงผม ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีนัยยะสำคัญในการที่แต่ละคนมีปฏิสัมพันธ์กันและจะบ่งบอกอะไรบางอย่าง ควรที่จะบันทึกการสังเกตอย่างละเอียด

3. การสังเกตพฤติกรรมที่เป็นคำพูดและไม่ใช่คำพูด (observations of nonverbal and verbal behaviors) การสังเกตพฤติกรรมส่วนใหญ่จะมองว่าใครไป ใครมา ใครทำอะไร กับใคร ที่ไหน อย่างไร แบบแผนพฤติกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่องคืออะไร อะไรคือพฤติกรรมที่แปลกใหม่หรือคาดไม่ถึง ซึ่งเป้าหมายของการวิจัยคือต้องการทำความเข้าใจความหมายที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมเหล่านั้น โดยสิ่งที่ให้ความสำคัญคือ

3.1 ภาษากาย (body language) เช่น สีหน้า ท่าทางที่แสดงออก การสบตากับคนอื่น ๆ การสัมผัส การยืนใกล้หรือห่างจากคู่สนทนา เป็นต้น

3.2 ภาษาพูด (verbal behaviors) ผู้ศึกษาต้องจดบันทึก "คำสนทนา" ของการให้ความหมายในบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น ซึ่งผู้วิจัยจะให้ความสำคัญแก่ลักษณะของคำพูด และผู้พูด เช่น ใช้คำประเภทใด คำแสลง (slang words) ภาษาเทคนิคหรือวิชาการ (technical words) หรือภาษาของกลุ่มวัฒนธรรมย่อย (argot) ต้องเข้าใจว่าพวกเขาใช้มันในความหมายอย่างไร

จากการสังเกตในการศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้สังเกตข้อมูลเบื้องต้นที่เป็นลักษณะทางกายภาพของโรงแรมว่าเป็นอย่างไร (โรงแรมระดับ 4 ดาว) สังเกตความสัมพันธ์ของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน เพราะบางคนก็อยู่ในกลุ่มเดียวกัน มักจะไปสูบบุหรี่ด้วยกันเสมอ ๆ และสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูล เช่น วิธีการพูด การแสดงสีหน้าท่าทางขณะพูดคุย กริยาท่าทางในขณะที่คุย เช่น เอามือปิดปากขณะที่คุย ระยะห่างขณะที่คุย เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data)

ในขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์ดำเนินควบคู่ไปกับการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มต้นตั้งแต่วันแรกที่ผู้ศึกษาเข้าสู่สนาม โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นสำคัญต่าง ๆ ที่สนใจศึกษา ซึ่งในการวิเคราะห์ผู้ศึกษาได้อาศัยกรอบแนวคิดการปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์นิยมแนวนาฏการ (Dramaturgical Symbolic Interactionism Perspective) ของ Erving Goffman เป็นแนวทางชี้แนะแนวคำถามที่จะสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ซึ่งจะทำได้ภาพความรู้ ความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ เหล่านั้น โดยกรอบแนวคิดนี้จะเป็นสิ่งที่ให้ทิศทางในการแสวงหาความรู้ และมองปรากฏการณ์ และเมื่อได้เก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวมาแล้วจำนวนหนึ่ง ผู้ศึกษาจะต้องตรวจสอบ วิเคราะห์ข้อมูล ว่าข้อมูลที่ได้เพียงพอในการวิเคราะห์หรือเข้าใจในปรากฏการณ์หรือไม่ และข้อมูลส่วนไหนที่ยังไม่เพียงพอ ก็จำเป็นที่จะต้องศึกษาเพิ่มเติม นอกจากจะเป็นตัวชี้แนะแนวทางในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมแล้ว ยังเป็นตัวกำหนดเพิ่มความชัดเจนในการศึกษาวิจัยเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ศึกษาจึงต้องมีการวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่กันไป เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องอย่างแท้จริง และท้ายที่สุดข้อมูลที่ได้เหล่านั้นจะถูกวิเคราะห์เพื่อที่จะสรุปเป็นแบบแผนร่วมของปรากฏการณ์ ซึ่งจะเป็นการศึกษาวิจัยที่เข้าใจ “โลกของผู้หญิง สิบบุตรี” มากขึ้นอีกด้วย